

Azərbaycanda aparılan araşdırmalar göstərir ki, 15-19 yaşlarında olan qadınların 79%-i ailədə qərarların qəbul edilməsində iştirak etmirlər. Çünki erkən evliliklərdə yaş fərqləri çoxdur. Bu evliliklərin 34%-də yaş fərqi 9 ildən, 18%-də 5 ildən artıqdır. İkincisi, savadsız və dünyagörüşü olmayan qızların qərar qəbul etmədə iştirakı effektiv ola bilməz.

Rauf Məmmədov yazır: "Erkən evlilikdə erlərin qadınlarına nəzarəti daha çox olur. Araşdırmalar göstərir ki, 15-19 yaşarası nəzarət səviyyəsi 50%-dən çoxdur. Təbii ki, bu nəzarətin güclü olması, erlərin qadınlarına qarşı inamının zəif olmasından və tərəflər arasında münasibətlərin qeyri-səmimiyyətindən irəli gəlir. Təbii ki, bu nəzarət özlüyündə müəyyən zorakılıqlara da şərait yaradır. Zorakılıq, qorxu və hədə mexanizmi, erkən evliliyin qorunub-saxlanılmasına xidmət edir. Buna görə də, patriarxal ailələrdə qadınların erləri tərəfindən döyülmələri normal hal kimi dəyərləndirilmişdir. SSRİ dövründə bu zorakılıq hallarına cəmiyyət də reaksiya verməmiş və bunu, ailədaxili məsələ kimi qiymətləndirmişdir. Əksər hallarda, ruhanilər bu məsələyə şəriət donu geyindirərək, haqq qazandırmışdır. Çünki ailədə zorakılığa məruz qalan qadın patriarxal sistemə kölə olmağa məcbur edilirdi. Bununla razılaşmayan və kiçik bir etiraz bildiren qadınlar ruhanilərin zina damğası adı altında daşa basılır (rəcm) və öldürülürdülər. Yəni bununla, digər qadınlara ibrət dersi verildi.

Aparılan araşdırmalar təsdiq edir ki, Azərbaycanda (əsasən, kənd yerlərində) xüsusi səbəblərə görə, arvadın döyülməsinə haqq qazandıran az deyildir. Maraqlısı da odur ki, bu məsələdə qadınlarla kişilərin fikirləri təqribən

yətlərdə miflər yeni obrazları vəsiyələ, canlı olaraq yaşamaqda davam edirlər".

Ailədə zorakılıq hallarının arxasında dərin patriarxal stereotiplər dayanır. Bu stereotiplər bu gün də bir çox ailələrdə zorakılığa yol açır. Ənənəvi olaraq, qadının ərinə itaətkarlıq səviyyəsi, kişinin cəmiyyətdə sosial statusunu müəyyənləşdirirdi. Hətta qadınlarını namus-şərəf adı altında öldürən kişilərin bir çoxu özlərini milli qəhrəman kimi cəmiyyətə təqdim edirdilər. Çünki cəmiyyət bu kimi hallara yüksək qiymət verirdi. Halbuki əksər hallarda, bu cinayətlərin əsl səbəbləri gizlədilir və üstü örtülürdü. Bu kimi cinayətlər qadınların sərbəst hərəkətini məhdudlaşdırır və onları evin içində həbs edirdi. Təəssüflər olsun ki, əsasən, əyalətlərdə bu kimi arxak düşüncə formaları mövcuddur. Bu düşüncələrdə inqilab baş verməyə, qadın zorakılığı və erkən evlilik məsələsi heç bir zaman gündəmdən düşməyəcəkdir.

R.Məmmədovun fikrincə, erkən evliliyin cinsi yetkinlik məsələsi ilə birbaşa əlaqəsi vardır. Psixoloji araşdırmalar göstərir ki, cinsi istək meyilləri insanlarda çox kiçik yaşlardan başlasa da, yeniyetməlik dövründə daha da fəallaşır. Artıq 14-15 yaşlarında bir çox qız və oğlanların cinsi identifiklərini və gender rollarını daha qabarıq şəkildə nümayiş etdirən davranışları bunu təsdiq edir.

ka və Asiya cəmiyyətlərində evlənmək istəyən kişilər qız evinə "başlıq" (pul və ya mal qismində) ödəmək məcburiyyətindədirlər.

Nikahaqəddər cinsi əlaqələrin qadağan olunduğu cəmiyyətlərdə cinsi tələbatların ödənilməsi bəzən ifrat əxlaqsızlıqların sosial normaya çevrilməsinə şərait yaradır. Məsələn, biz, Qədim Roma imperiyasının yaranması, inkişafı və süqutunun gender təhlilini apardığımız zaman, gördük ki, nikahaqəddər cinsi əlaqələrin qadağan olunduğu və hətta, erkən evlilikdə belə qadınların bir şəhvət obyektini kimi dəyərləndirilmədiyi ilkin mərhələdə, homoseksual münasibətlər üçün zəmin formalaşdı. Bu münasibətlər sonralar genişlənərək, şəhvət obyektinin qadınlar deyil, yeniyetmə oğlan olmasına şərait yaratdı. Sosial normaya çevrilən bu adət, cəmiyyətdə qadınlara olan intim marağın azalmasına və qadınların da fahişəliyə meyil etmələrinə səbəb oldu. Təbii artım və ailə qurumunun iflasa uğraması nəticəsində, Roma imperiyası öz içindən çökdü. Roma cəmiyyəti, orada yaşayan qulların və kənardan gələn barbar immiqrantların cəmiyyətinə çevrildi (müasir italyanları onların varisləri hesab etmək olar).

Orta əsrlərdə katolik kilsəsi Avropada zina, boşanma, homoseksuallıq və nikahaqəddər cinsi əlaqələrə qadağalar gətirsə də, erkən evliliyi və gender bərabərsizliyini ortadan qaldırmadı. Bu durum, Viktorian dövrünün sonunadək (XX əsrədək) belə davam etdi. XX əsrdə baş qaldıran seksual inqilab (abortlara icazə, kontraseptiv vasitələrin yayılması, qadağaların ortadan qaldırılması) tədricən ailə qurumunun zəiflə-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Erkən evlilik, zorakılıq və cinsi yetkinlik problemləri

eyni səviyyədedir. Gənc yaşlı qızlar (15-19) bu məsələ ilə qismən razılaşırlar (39%). Lakin qadınların yaşı artdıqca, onların qadınlara qarşı zorakılığa haqq qazandırma səviyyəsi artır (39%-dən 50%-ə). Kişilərdə isə, əksinə proses baş verir. Onların yaşları artdıqca, qadınlara qarşı zorakılığa haqq qazandırma səviyyəsi azalır (63%-dən 50%-ə). Bu, onu göstərir ki, patriarxal adət-ənənələr gənc oğlanların düşüncələrində qadınlara qarşı aqressiyanı formalaşdırır. Lakin tədricən onun səviyyəsinin azalması, bəzi kişilərin, yaşlandıqca, bu məsələyə münasibətdə müstəqil baxışlarının formalaşması ilə bağlıdır. Qadınlar arasında bu kimi düşüncələrin formalaşması və tədricən artması, patriarxal adət-ənənələrin şüurları manipulyasiya etməsi ilə bağlıdır. Yeni patriarxal sistemdə onun dəyərlərinin daşıyıcıları yalnız kişilər deyil, həm də mexaniki olaraq, qadınlar olurlar. Bunlar təhtəşüür səviyyəsində baş verir. Kültür kodları arxetiplər vasitəsilə cəmiyyətin norma və davranışlarını müəyyənləşdirir. Bu baxımdan, irrasional cəmiyyə-

Şəhvət hissi nəsilartırma instinkti kimi təbii bir hissdır. Bütün canlı aləmdə təbii artımın əsasında, bu dayanır. Lakin heyvan sürüsündən fərqli olaraq, insan cəmiyyətində bu hissi tənzimləyən müəyyən mədəni etiketlər, sosial əxlaq normaları, siyasi-ideoloji tənzimləmə mexanizmləri mövcuddur. Bir çox mədəniyyətlər və kultürlər arasında olan fərqlər də bundan irəli gəlir.

R.Məmmədov yazır: "Nikahaqəddər cinsi əlaqələrin qadağan olunduğu cəmiyyətlərdə kişilərin də tez evlənmələri (17-20 yaşlarında) zərurətə çevrilir. Çünki zina etmək həm cəmiyyətin qınağına, həm də ağır cəzaların tətbiqinə səbəb olur. Belə cəmiyyətlərdə fahişəliyin açıq yayılması mümkün olmadığı üçün, tez evlilik normaya çevrilir. Nikahaqəddər cinsi əlaqələrin qadağan olunduğu cəmiyyətlərin idarəolunma mexanizmində böyük səhvlər vardır. Maraqlıdır ki, mövcud sosial-mədəni şərtlər, bir tərəfdən, gəncləri erkən evliliyə vadar edir, digər tərəfdən, evliliyin qarşısında böyük əngəllər yaradır. Məsələn, erkən evliliyin geniş şəkildə yayıldığı əksər Afri-

məsinə və təbii artımın aşağı düşməsinə səbəb oldu. Bu isə, tədricən əhalinin qocalmasına və iqtisadi tənəzzülə səbəb olur. Bunun üçün, immiqrasiya müasir Avropanın bir cəmiyyət kimi varlığını məhv olmaq təhlükəsindən qoruyur. Müasir Avropa, eynilə, Qədim Romanın taleyini yaşayır.

Müəllifin fikrincə, bu gün nikahaqəddər cinsi əlaqələrin qadağan olunduğu cəmiyyətlər əsas etibarilə Asiya və Afrikada yerləşirlər. Bu cəmiyyətlər, nikahaqəddər cinsi əlaqələrə qoyulan sosial qadağaların sərtliyi və yumşaqlığına görə, bir-birindən fərqlənirlər.

Nikahaqəddər cinsi əlaqələrin sərt şəkildə qadağan olunduğu cəmiyyətlərə Yaxın Şərqi ərəb ölkələrini misal göstərmək olar. Buna görə də, onlarda erkən evliliklər daha çox yayılır. Bir çox zəngin ərəb ölkələrində çoxarvadlılığa meyil yüksəkdir. Bu bir deyil, bir neçə azyaşlı qızla evlənmək deməkdir. Erkən evliliklərin yayıldığı ərazilərdə (Cənubi Amerika istisna olmaqla) poliqamiya (çoxarvadlılıq) geniş yayılmışdır. Bu bir daha göstərir ki, erkən evliliklər poliqamiya arasında müəyyən

əlaqələr vardır. Xüsusilə, poliqamiya ərəb və dindar yəhudilər, həmçinin, bir sıra Afrika və Cənubi Asiya qəbilələri arasında tətbiq olunur.

Yoxsul cəmiyyətlərdə poliqamiyanın geniş yayılması mümkün deyildir. Çünki patriarxal cəmiyyətlərdə evlənen kişilər ailənin bütün maddi təminatına məsuliyyət daşıyırlar. Maddi imkanları aşağı olanlar bunu edə bilməzlər. Poliqamiya belə cəmiyyətlərdə kişilərin sosial statusunu müəyyənləşdirir.

Nikahaqəddər cinsi əlaqələrin sərt şəkildə qadağan olunduğu cəmiyyətlərdə cinsi tələbat çox vaxt eybəcər formalarda təmin olunur. Onlardan biri də, tarixən və bu gün də geniş yayılan oğlan-bazılıqdır.

Əfqanıstanda "bəççə-bazi" (rəqqas oğlan uşağı) adı ilə tanınan bir adət vardır. Bu adət, qədimdən Mərkəzi Asiyada, Qədim Yunanıstanda və digər yerlərdə yayılıb. Lakin onun bu gün ən çox bilindiği yer Əfqanıstandır. Əsasən, puştu tayfaları arasında geniş yayılıb. Bu adət, XX əsrdə Azərbaycanada da "uşaqbazlıq" adı altında yayılmışdır. Bu

adətə görə, yoxsul ailələrdən olan kiçik oğlan uşaqlarından birini (daha çox qızabənzer olanı) valideynləri maddi gəlir əldə etmək məqsədilə bu işə baxan adamlara verirlər. O, bu uşaqlara oxuyub-rəqs etməyi öyrədir və qız geyimində təqdim edir ki, onlar məclislərdə varlı kişiləri cinsi baxımdan əyləndirsinlər. Bu yolla pul qazanan uşaqlar öz ailələrinə maddi yardım edirlər. Onlarla əylənən kişilər isə, cəmiyyətdə bunu özləri üçün ayıb saymırlar. Yəni bu əfqan cəmiyyəti üçün, normaya çevrilib. Çünki qadın və qızların naməhrəm kişilərlə ünsiyyəti tamamilə kəsilmişdir. Belə patriarxal cəmiyyətdə naməhrəm qadınlarla cinsi əlaqə zina kimi qiymətləndirilir və ölüm ilə nəticələnir. Buna görə də, öz cinsi tələbatını ödəyə bilməyən kişilər belə oğlan uşaqları ilə cinsi əlaqəyə girməyi və onları qadın qismində istifadə etməyi normal hesab edirlər. Talibəncilər Əfqanıstanda nə qədər kəskin mübarizə aparsalar da, bu adət ortadan qaldıra bilmədilər.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru